

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարեկան 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлис, Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլէֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ առ շաբաթը):

Յայտարարութիւնը ընդունվում է ամէն լիզուով:

Յայտարարութիւնները համար վճարում են
խրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տէլէֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նախորդ հոգաարարութիւն.—Ներքին Տե-
սիսի Թիֆլիս. Մամուլ. Նամակ Աղնախից. Նա-
մակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐ-
ՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր.—ՀԵ-
ՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՑԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԱՎ-
ՆԱՄԻՐԱԿԱՆ. Մինչեւ Երբ:

ՆԱԽՈՐԹ ՀՈԳԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Այս տարի Անդրկովկասում ընդհան-
րապէս բերքը բաւարար էր, ուստի հա-
ցի պակասութիւն չէ կարող զգացվել. իսկ
մասնաւորապէս, առանձին-առանձին
տեղերում, ցանքերը փչացել են երաշտից,
կարիւռից եւ ուրիշ աննպաստ հանգամանք-
ներից:

Վնասված տեղերի թուումն են թիֆլի-
սի նահանգի երկու գաւառներ՝ Բօրչա-
լուի եւ Սղիսի, որոնք կարիք ունեն թէ
սերմացուի եւ թէ ուտելու պաշարներին:
Առաջին գաւառի ֆնասված ազգաբնա-
կութեան թոյլ է տրված փոխարինաբար
օգտվել նահանգի գիւղատնտեսական դրա-
մապիկից, իսկ երկրորդի վերաբերութեամբ
վնասված է գինը պետական հաշուով ցորեն
եւ առքի գնով ծախել գիւղացիներին:

Սակայն ամեն անգամ, երբ սերմացու
հատիկներ գնելու հարցն է յարուցվում,
առաջ են գալիս լուրջ գոռաւորութիւն-
ներ: ՈՐԵՔԻՆ ԶԵՆՔ ԲԵՐԵՐԻ աշուղ սերմա-
ցու, որ իսկապէս յարմար դարձ ֆնասված
տեղերի հորերին:

Մեր երկրը նման չէ Ռուսաստանի
ընդարձակ եւ անծայր տափարակներին,
որտեղ հարկւարաւոր եւ նոյն իսկ հազարա-
ւոր վերստեր միմեանցից հեռու գտնվող
տեղերը կարող են փոխանակել իրանց
սերմացու հատիկները: Մեր երկրում շատ
անգամ մի տասն-քսան վերստի վրա ար-
դէն փոփոխութիւններ են առաջ գալիս,
որոնց շնորհիւ անկարելի է մէկ տեղի սեր-
մացուն գործածել միւս տեղում:

Այդ հանգամանքը շատ պերճախօս կեր-
պով երևան եկաւ անցեալ տարի, երբ Ա-
խալալաքի գաւառի համար հարկաւոր-
վեցին մի անգամից մեծ քանակութեամբ
սերմացու ցորեն եւ դարձին Այն ժամանակ
փորձեցին սերմացուի մի մասը բերել տալ
Հիւսիսային Կովկասից, սակայն ոչ ոք
հաստատ չէր կարող ասել, թէ այնտեղի
ցորենը բոլորովին աշուղ կը լինի Ախալա-
քի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻՆՁԵՒ ԵՐԲ

Մինչեւ Երբ պիտի շարունակվի մեր կուրորէն
վերաբերմունքը դէպի մեր շրջապատը, մեր
անտարբերութիւնը, կարելի է ասել, անգիտակ-
ցութիւնը մեզ շրջապատող ընկալան հարստու-
թիւնների վերաբերմամբ, մեր, այսպէս ասած,
ծարաւը հարուստ աղբիւրի մօտ նստած:

Ամեն տարի, դարնային շողերի սկսվելուն
հետ, մեր մեծ քաղաքների (Բաքու, Թիֆլիս)
ունեւոր դասաւորող, ինտելիգենտ, թէ ազէտ,
իրարանցով է ընկնում, ինչպէս եւ որտեղ
անցկացնել ամառը, եւ վերջ ի վերջոյ, առանց
երկար մտածելու, ուղղում է իր քայլերը դէպի
պատարաստի նմուշներ՝ Բօրժօմ, Արաբիւստան,
իսկ վերջին տարիներս—Կիւբուօղա, Էսէն-
տուկի, Պետրոգորսկ եւ ժէլէզնօօղա: Բայց
ամառվայ վերջը, եթէ հարցնէք այդ մեծահա-
ջակ եւ առաւել եւս մեծածախս ամառանոց-
ներից վերադարձողներից, թէ ինչքան նրանք
գոհ են իրանց անցկացրած ժամանակից, մե-
ծամասնութիւնը ձեռքը արտի վրա դրած կը
պատասխանէ, որ շատ անբաւական է եւ կը

լի գաւառում: Ինչպէս յայտնի է, անկա-
րելի եղաւ այդ փորձի հետեւանքը իմա-
նալ, որովհետեւ բոլոր ցանքերը ենթարկ-
վեցին միջատների արշաւանքին եւ ոչնչա-
ցան դեռ հասկ եւ բերքը չը տուած: Մի-
այն մի քանի ուսու գիւղերում ստացվեց
հունձ, որի վերաբերութեամբ ճիշդ դի-
տողութիւններ չը կատարվեցին:

Այժմ նոյն հարցը դրված է եւ Սղիս-
ի գաւառի առաջ: Նահանգական վար-
չութիւնը, խորհրդակցելով մասնագէտների
եւ հմուտ անձների հետ, եկաւ այն եզրա-
կացութեան, որ կարելի է աշնանաց ան
ցորեն վերցնել Կարսի նահանգից, Կարա-
կուրտի շրջակայից, որի երկրագործական
պայմանները փոքր ի շատէ նման են Սղի-
սի: Գաւառի կիցիկայի պայմաններին:
Եւ այժմ գնվում է ցորեն առաջիկայ շա-
բաթները ցանելու համար:

Սակայն այն, ինչ որ երէկ Ախալալա-
քի գաւառի համար էր, իսկ այսօր Սղի-
սի գաւառի համար, պէտք է հանդէս
գայ վաղը միւս գաւառների համար: Եւ
ամեն անգամ մենք անպատրաստ պէտք
մեզ զգանք որոշակի եւ հեղինակաւոր
կարծիք յայտնելու եւ անմիջական օգնու-
թեան դիմելու:

Որպէս զի այդպիսի դէպքերում մենք
կանգնած լինելը կոչման բարձրութեան
վրա, անհրաժեշտ է ժողովուրդ տեղեկու-
թիւններ սերմացուի տեղեկութեան
մասին եւ լուրջ փորձեր անել մի որոշ հա-
մակարգութեամբ: Նաեւ ինքը ազգաբնա-
կութիւնը ունի արած գործնական գիտո-
ղութիւններ, որոնք կարող են շատ պի-
տանի լինել ուսումնասիրութեան գործը
ամբողջացնելու համար:

Իսկ գործնական եւ կենսական պահանջ
է: Պէտք է զբաղվել այդ կարևոր հարցով:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՄՈՒԼ

«Մշակ» մէջ շատ անգամ է արծարծվել այ-
րիացած քաղաքների ամուսնութեան հարցը:
Մի ժամանակ, երբ մենք առում էինք, թէ
պէտք է թոյլ տալ այդպիսի քաղաքներին, որ
նորից ամուսնանան, հպակական քաղաքացի
հրամաններ, ինչպէս եւ ուրիշ շատ դէպքերում,
ստորագրում էին: Այժմ կենսական այնքան ա-
ռաջ տարաւ այդ հարցը, որ նոյն իսկ պահա-
նողական հոգեւորականութիւնն է պաշտպա-

սկել թեւ իւրաքանչիւր իր եղած ամբարանոցի
պակասութիւնները *):

Բոլորովին անապրութիւն չունենալով հերքել
այդ յայտնի կուրորաների իւրաքանչիւր յա-
տուկ արժանաւորութիւնները, այնուամենայնիւ
մենք թոյլ ենք տալիս մեզ մի հարց տալ, թէ
իրաւ, ինչ բաւականութիւն կարող է ստանալ
մեր միջին դասակարգի ընտանիքը այդպիսի
տեղերում, որոնք ամեն կերպ խորթ են թէ
նրա սրտին, թէ սոցիոլոգիաներին, թէ ճա-
շակին եւ նիստուկացին: Ինչ բաւականու-
թիւն կարող է ստանալ մի նահանգատական
հայ ընտանիք (թէպէտ մէ պատահմամբ կարծ
միջոցում շատ հարստացած) յիշած կուրոր-
աների կուրորաներից, օպերային թէ օպերետ-
իւն ներկայացումներից, մեծ մասամբ կեղծ եւ
արուեստական աղմուկից: Մինչեւ անգամ ա-
ւելի զարգացած ընտանիքների համար էլ, միթէ
այդ տեսակի գոտարճութիւններն են, որ հա-
կացող եւ ճաշակ ունեցող մարդկանց քաշում
են դէպի ամբարանոց: Միթէ մասամբ նոյն իսկ
այդ տեսակի տաղանդաւոր եւ յոգեւորութիւն
այնքան սեղօնի զուարճութիւնները չեն, որ
մղում են քաղաքի բնակիչներին դէպի անա-
րատ ընտրութիւն, դէպի մի այնպիսի տեղ, որ

*) Ով չէ լսել կամ կարդացել լրագրներում, ի միջի
այլոց, այն անմոթ հարստարարութիւնների մասին,
որոնք ենթարկվում են եկուրներն այդ տեղերի տան-
տերերի կողմից:

նում նրան այնպէս, ինչպէս մենք էինք պաշտ-
պանում: Կենսական, այն, անողոր է. քաղաքացի
հասկացողութիւնները նա դուրս է չարտում
իր միջից, դատաւարտում է յաւիտենական
արհամարանքի եւ մոռացութեան Ով չէ ու-
ղում արհամարանք լինել, նա պիտի գնայ
առաջադիմող կենսական հետ: Այրիացած քաղա-
քների հարցը այժմ այլ եւս հնար չէ լինում
մի կերպ թաղանթել, ծածկել: Այլընտրանքաւոր
վիճակում մօտ ժամանակներում երկու քա-
ղաքայ իրանց յօտար կամքով հանցին քաղա-
քայական վերաբերում եւ աշխարհական դար-
ձան: Ինչո՞ւ: Մեծը են նրանց կանայք, նրանք
երեսներն ունեն, բայց նրանց չեն թոյլ տա-
լիս ամուսնանալ: Եթէ օրէնք չէ, գոնէ աւան-
դութիւն է, որ քաղաքայ մարդը պիտի մի ան-
գամ տուածնանայ: Եւ ահա այն քաղաքային,
որ զօրախոսութիւն է ունեցել կորցնել իր
կնոջը, թոյլ են տալիս ծածուկ, անտեսանելի
կերպով ապրել ուրիշ կանանց հետ, բայց եթէ
գնալով են այնպիսիները, որոնք չեն ուղղում
այդպիսի կենսական, ուղղում են ամուսնանալ նո-
րից, դրանց ցոյց են տալիս եկեղեցուց հետո
նալու ճանապարհը: Բայց Այլընտրանքաւոր
կերպով դէպքից, յիշեցէ մի քանի ամիս առաջ
Բոլորովին անապրութիւն ունեցած դէպքը, որ մաս-
րամասն պատմված էր «Մշակ» մէջ: Այժմ
մի քանի փաստեր էլ բերում է Պարիզի հա-
յր քաղաքայ Վասիլյանի Բիւրոսեան Ման-
չեստի «Հայ եկեղեցի» կրօնական ամսագրի
մէջ: Ահա ակամայ, բանի կուսակցութեան
մի երկու օրինակ, որ պատմում է այդ քաղա-
քային:

Վարդապետ մը կըսէր.—«19 տարեկան էի,
աւագ սարկաւագ ձեռնադրեցին զիս, դեռ չը
գիտէի կենսական, այսօր 35 տարեկան եմ,
չեմ կրնար ժուժել, բայց ինչ ընեմ, պիտի
թընեմ ինձի, այսպէս չարաչար պիտի մա-
շուխեմ: Եւ իրօք՝ մաշեցաւ յուսահատ եւ
մեռաւ՝ օղիի գաւաթին իր ձեռքին.—եւ ման-
կամարդ հարուստը չուրջ պատած: Աստուա-
ծանայ էր այդ կուսակցիւնը...»

Քաղաքայ մը, 30 տարեկան, առողջ, պար-
թեանաստի, ուսեայ, նիւթապէս ալ հա-
րուստ, առաջի կուսակցութեան ազգեցիկ,
իր ժողովրդեան մէջ պատկանելի, հայր եր-
կուց գաւառացի, մեռաւ սորա կիներ, 2—3
տարիներ ժուժեց, պաշարեցանք ընտրութեան
դէմ, ոչ ոք լսեց իւր ձայնը, լսյր եւ անի-
ծէր իր ողբալի կենսական, ապա՝ ընկճեցաւ,
սկսան նախաժողով, թընեմ եւ՝ հալածեմ ցոս-
կալի իմ: Եւ առաջնորդարան՝ ժողովուրդ՝ եւ
պատրիարքարան՝ դահիճներ դարձան նմա
հանգէլ, այնպէս՝ որ մոլորեալ—չուարեալ՝
այլապէս ոչ եղաւ, եւ խաղաղութեանց լրու-
մը եկաւ ազգին վրա, եւ սկսան մերայինք

այդ անմիջապէս անցրած կենսական հակապատ-
կերք լինէր:

Եւ այդպէս, տարիներ շարունակ մեր հասա-
րակութիւնը ընթանում է հարթած ճանա-
պարհներով, շատ անգամ իր ուժից վեր ծախ-
քեր անելով եւ յամենայն դէպս առանց ներ-
քին բաւականութեան, որովհետեւ մենք միայն
հարթած ճանապարհներով ընթանալ գիտենք,
մենք գուրկ ենք ինքնուրոյնութիւնից եւ սե-
փական դատողութիւն, ինչիցաւորով ունենալու
համարձակութիւնից: Այն ինչ այդ մօղային եւ
բէկլամի գոհ դարձած օչխարային հօտի իւրա-
քանչիւր անդամ, որ կամ դարաւաղից է, կամ
երեսներին, գանձակցի, շամախցի, նուրեցի
ախալցիցի, եւ այլն, եթէ քիչ աչքաբաց
լինէր եւ ինքնուրոյն նայէր գործին, կը տեսնէր,
որ իւրաքանչիւրի սեփական ծննդավայրը մի
գեղեցիկ ամառանոց է թէ ինքն ըստ ինքեան,
թէ իր շրջակայքով, որտեղ այն կարող էր անց-
կացնել իր պարագործը յայն ամենայն քաղա-
քային, որ վայել է ամեն մի ծննդավայրի,
երբ մարդ որոշ ժամանակի բացակայութիւնից
յետոյ վերադառնում է իր սրտին մօտ, անթիւ
թիւնը նա կարող է ստանալ անհամեմատ աւելի
էփան գնով: Դուրս չէ երեսակային այն հոգե-
կան միջիմարութիւնը, կենդանութիւնը, թար-
մութիւնը, գոցեց եւ առաջադիմութիւնը, որ կը
բերեն իրանց հետ այդ եկուրները մեր այժմ

կուրծք բաղին թէ՛ «անգամը հեռացու-
ցինք մեր մէջէն, գնանք, կորանք, մինչդեռ
մարդը՝ երբ յամուսնաւոր քաղաքային կենսա-
կայ՝ շատ սրբութեամբ վարէր զիւր
կենսանքն:

Այլ ունի քաղաքայ՝ պարկեշտ եւ ուսեայ,
քաղցրածայն երաժիշտ, յուսուցչական կենսա-
քէ եկեալ, ժողովրդային լիուլի համակրա-
նայ, արժանացեալ, գեղադէմ եւ վայելչաւա-
սակ մարդ, որոյ կենսանքն մօտէն ծանօթ էր
ինձ. սա՛ թէ եւ էր յամուսնական վիճակի
բայց սրբութեան տիպար էր: Արդ, ասա
ինձ, ինչպէս այս օրինաւոր քաղաքային ա-
մուսնական կենսանքի սրբութիւնն՝ եւ զօղի
ժոյժն ու ողջախոսութիւն գերազանց չէ,
քան «կուսակցութեան» անուսակալի սուտ
սրբութիւնը: (Հարգաւոր բացառու-
թեամբ մաքրակեցանք՝ հողանիւթեայ հը-
րեշտակներ են ինձ համար, որոյ՝ ակ-
նածանք ու սրտանուէր մեծարանք ու-
նիմ) եւ այդիցեալ—առ հարկէ ժուժողնե-
րու արտաքին կեալ մաքրութեան (որք՝
արտաքին երեւին գեղեցիկը, բայց ի ներքոյ
լի են պղծութեամբ եւ դարձութեամբ):
Ինչո՞ւ, գիտե՞ք ինչ եղաւ այս բարի քաղա-
քային.—դեռ հազիւ 32 տարեկան էր ինքն՝
եւ հայր երեց գաւառացի, ննջեց իր կինն:
Ինչ քաղաքային՝ արցունքի ամառեցաւ. եւ
խտաւոր կենսանքով մը իր անուսնու ու պա-
տիւ անապարտ պահել ջանաց: Թէնեւ օր օրի
հիւժեղաւ եւ կմայլեց դարձաւ. մաշուց ասո-
կալի էր, քանզի այդ առեւ, ապականված
մարդկային ընկերութիւնն՝ լիւր ու զաւրի
մարդ—արարածներ՝ հանդիսաւ չը թողին
գինքն, քաղաքային ոչ ումք ինչ ասէր, եւ
նչ ընաւ արտաքին. սակայն փորձութիւնը՝
չուրջ պատեալ էին գնովս. մերձ էր ի
զթիւ. մօտեցանք եւ պաշտպանող ձեռն կը
կատեցանք, թոյլ չը տուինք, որ խաղու ա-
նարկայ դառնայ, մնաց յանապարտ պատուի՝
մինչեւ ցորն արախողող կատարեալ իւրոյ...:

Ինքը, նամակագիր Վասիլյանի քաղա-
քային էլ, այրիացած է եւ պատմում է իր
կենսանքը, որ հետաքրքրական է, քանի որ քա-
ղաքային մէկն է թիւրքական վերջին լոտորած-
ների զոհերից:

Հայրենի բարեկեցիկ տունս՝ եւ երեցու-
ւոյ ծնողական մեծամարտաւ տունս՝ ինչ-
պէս եւ հայրենեացի եկեղեցին՝ 4 վարժա-
րանք, 2,000 կտոր միայն գրեանք պա-
րուսակող մասնադարանն, հայոց 450
տունը մոխիր դարձան ի Շապուհ—Փարա-
հիսար (ի Փոքր Հայս), մոխրոյ վրա նստող
ու հառաչող ժողովրդին հոգ ճարելու նուր-
ական գործն մեզ վիճակեցաւ. եւ մեք,
զոր ինչ պարտ էաքն եւ կարեւոր առեւ,
զայն ջանացաք (փոքր իմն) առեւ, շնոր-
հիւն Աստուծոյ եւ ինսմօք ազգիս Արդ,
մեք աշխարհ վայելեցինք, կյանքանք, եր-
ջանիկ ալ եղանք, թշուառութիւնն ալ
ցմրուր բաժակին քանցեցինք. ապա՝ հայրենի

խեղճացած ու որբացած գաւառներին: Իսկ ինչ
վերաբերում է հոգեւոր զբոսին, որոնցից
նրանք պէտք է զրկվեն այդ դէպքում, մենք
կարող ենք հաւատարման, որ զբոսը ամենայն
յարմարութեամբ եւ մի եւ նոյն հետեւանքով
կարելի է գործ ածել ամեն տեղ, եթէ ընդու-
նենք նրանց օգտակարութիւնը եւ անհրաժեշ-
տութիւնը, եւ որ իւրաքանչիւր զբոսային կու-
րորտի գլխաւոր արժանիքը կաղնում են յա-
մենայն դէպս ոչ այնքան նրա «Էրեւրը», ինչ-
քան տեղական օգն ու խմելի հասարակ ջու-
րը.—այն, ինչ որ ամենայն առատութեամբ
կարելի է գտնել մեր գաւառների իւրաքանչիւր
անկիւնում:

Մենք բոլորովին հակառակ չենք, որ մեր
հասարակութիւնը, որ տարվայ ինն ամիսը ան-
շարժ նստած է մի որ եւ է մեծ քաղաքում,
օգտվէր ամառվայ ամիսներից եւ ճանապար-
հորդութիւններ կատարէր թէ մեր երկրի ա-
մեն կողմը, առաւել եւս իր չը տեսած, անծա-
նօթ տեղերը եւ թէ, նայած միջոցներին, երկ-
րից էլ դուրս Ընդհակառակ, խորին կերպով
համոզված լինելով ամենաչին ճանապարհոր-
դութեան առաջնակարգ կրթական գերի մէջ
մարդու մտաւոր զարգացման տեսակետից, մեր
չեւր ցանկութիւնն է, որ մեր հասարակու-
թիւնը իր ամառային տեղափոխութիւնների
վերաբերմամբ սթափվէր վերջապէս իր ինչերի,
բերեն իրանց հետ այդ եկուրները մեր այժմ

երկրէն պանդխտեցա՛յ՝ եւ անկաջ ի Գառը—
Գիւղն Կ. Պօլսոյ 2 տարի պանդխտ. ապա
կինս կը գայ անդ գաւազան. այլ յետ 12
աւուրց կինս կը փակէր աչքերն ի քուն
մահու յանկակալս, թողով ինձ հինգ հատ
որբուկներ, երկնագոյն 12 ամաց, եւ կրտս-
սերն զեռ կաթնկերս Համայն Գառը—Գիւղ-
ցիք ողբացին զիս, բայց ես՝ որքան որ շատ
խռոված երկնքին դէմ՝ թէ եւ ես՝ իմ հա-
ջիւններս արձակեցի Անահանային դէմ,
մոլորովով՝ Ամենազոր, Ամենազոր, զն ու-
րեմն, կշտացիր, հրովէ այս մայրազուրկ
ձագրուկներու արցունքէն. շատ մոռացի,
բայց, չը լացի, հոգեկան դարմանութիւն վեր
առի իմ աղեկարար լացով որբերս, եւ ըսի,
«մի լաց, չը պիտի ընկնիմ ես. պիտի սըր-
բեմ ձեր արցունքն». գոգուցի եղկելներն
վերաւոր արտիս վրա. չը լացի, բայց, չա-
ղօթեցի ալ այդ ժամուն. քինապա՛հ էի այն
անունն զորութեան դէմ. սակայն վերջապէս,
ներքին ձայն մը՝ սասց ինձ. «մի ըմբոստա-
նար, համարէ՛ք քեզի հպող աստուածային
ձեռքն եւ խոժոռ աչքերը հանդարտեցուր
եւ աղբըսալից նայէ՛ դէպի վեր». երկիւղած
զգացմամբ համակեալ՝ անկաջ յերկիր եւ
հեղ ու գոհարանական մրմունջներս դրի
անքնին Ամենակալին առեւ։

Հիմնովելով այս փաստերի վրա, կրօնական
ամսագիրը, որի հին, պաշտօնողական հա-
յեացքներն հետ մի քանի անգամ ծանօթաց-
րել ենք մեր ընթերցողներին, ապացուցանում
է, որ կուսակրօնութիւնը հայոց եկեղեցու
հիմնարկութիւնն չէ, որ նա ուրիշներէ վերց-
րած մի սովորութիւն է, ինչ էլ լինի, պէտք
է այժմ փոխել այն ամենը, ինչ հնացել է եւ
չէ համապատասխանում մեր ժամանակի պա-
հանջներին։

Եկեղեցին՝ նման երկրիս վրա գտնուող այլ
ամենայն հաստատութեանց՝ փոփոխութեան
եւ բարեփոխութեան ենթակայ է։ Այս աշ-
խարհի վրա նոյն իսկ եկեղեցական եւ կրօ-
նական հաստատութեանց մասին կարելի չէ
կատարելութիւն ենթադրել։ Գիտենք, որ
առաքելոց ժամանակ եկեղեցին բոլորովին
սաղմնային դրութեան մէջ կը գտնուէր, եւ
զինի առաքելոց ժամանակն էր պարագայից
համեմատ մեծամեծ փոփոխութիւններ կրեց,
եւ այսօր, յետ 2,000 ամաց, այնքան կը
տարբերի առաքելական դարու եկեղեցիէն,
որքան հասունացած խնձորն ինձորի կու-
տէն։ Եթէ օրինակի համար մեր եկեղեցու
կազմութիւնն Գրիգոր Լուսաւորչի ժա-
մանակ՝ բարդաւորութիւն լինի՝ մեր այժմեան
եկեղեցուց հետ, պիտի տեսնենք, որ տար-
բերութիւնը շատ մեծ է. եկեղեցական ծէսը
եւ արարողութիւնը, երգեցմունքը եւ ա-
ղօթքը, սովորոյթը եւ կարգ ու կանոն բոլո-
րովին տարբեր են։

Եւ կրօնական-աստուածաբանական ամ-
սագիրը պահանջում է, որ կուսակրօնութիւնը
չը նկատուի եկեղեցու դաւանական սկզբունք-
ներէ մէկը, որոնք անփոփոխ պիտի մնան։
Կուսակրօնութիւնը բոլորովին հակառակ է
Աւետարանի ոգուն եւ նախկին եկեղեցու ա-
զատութեան։ Թող, ուրեմն, ինչ ուզում են
անեն վաճառում, բայց աշխարհի մէջ գործող
հոգեւորականութիւնը, այսինքն քահանայա-
կան դասակարգը ազատ պիտի լինի ամուսնա-
յու ընդդէմ իսկ քահանայութիւն ընդունելուց
յետոյ էլ։ Քահանայ ձեռնադրելիս պէտք չէ
հարցնել, թէ նա ամուսնացած է արդեօք կամ
պիտի ամուսնանայ։ Այդ հարցերը պէտք է
թողնել ձեռնադրողի ազատ կամքին։

Դռնված կուրորտը եւ մտցնէր այդ գործի
մէջ քիչ ինքնուրոյնութիւն, գիտակցութիւն եւ
կենդանութիւն։ Մեր ցանկութիւնն է, որ ամա-
րանոցներն ընտրութեան մէջ ամեն մէկը,
վերեւ յիշած բարոյական, թէ անտեսական
պայմանները լինելով, ամենից առաջ աչքի ա-
ռաջ ունենար իր մայրենի երկրի, իր ծննդա-
վայրի ամբարանոցները, քանի որ բարեբաղդա-
բար դրանց պակասութիւնն չը կայ մեր երկրի
ոչ մի կողմում։ Երկրորդ՝ քանի որ մեր բոլոր
ամբարանոցները, օգի եւ ջրի կողմից, ընդհան-
րապէս, իրար նման են, ուստի մայր երկրի
հետ ծանօթանալու, մեր հարեւանների հետ
շփուելու, ուրեմն եւ միմեանց ճանաչելու, գու-
ցէ եւ յարգելու համար, ինչու չը մտցնել մի
այսպիսի սովորութիւն ընտանեկանութեան հա-
մար.—մի ամառ գնալ մի գաւառի ամառանոց,
միւս ամառ՝ մի ուրիշ կողմ եւ այլն։

Իսկ ինչ վերաբերում է ընտանիք չունեցող-
ներին, ամուրիներին, մեր երիտասարդութեան
ընդհանրապէս, ահա նրանց է, որ ուղղված է
մեր սանիթը գլխաւորապէս։ Երբ պէտք է
մեր մէջ էլ մտնի եւրօպայիկների գեղեցիկ տո-
վորութիւնը.—խմորովին ճանապարհորդութիւն
մեր երկրի բոլոր կողմերը, անխտիր թէ զուար-
ճութեան, թէ առողջութեան եւ թէ մայր
երկրի ուսումնասիրութեան կամ գոնէ լոկ ֆի-
զիկապէս նրա հետ ծանօթութեան համար։
Արդեօք կը գտնէք կովկասցի մէկին, որ տե-

Մենք բերում ենք այս բոլորը ոչ թէ այն
պատճառով, որ մի առանձին նորութիւն ենք
գտնում այդ դատողութիւնների եւ պահանջ-
ների մէջ։ Ոչ, կայ աւելի հետաքրքրական
կողմը։ Ամեն ժամանակ, երբ «Մշակը» ասում
է, թէ եկեղեցական ոչ-դաւանական կարգերը
փոփոխական են, պիտի փոխվեն ժամանակի
հետ, մեր ազգային փառած ու բորբոսնած տի-
րացունքները ողբ ու աղաղակ են բարձրացնում,
թէ մենք քանգում ենք եկեղեցին։ Որքան
անէ՞քներն ու վայրահալութիւններ թափվեցան
«Մշակի» վրա, երբ սա պահանջում էր վերադա-
նալ եկեղեցու նախկին կարգերին, Լուսաւորչի
ժամանակներին։ Փոքրած հնամուտները կտոր-
կտոր էին դառնում մեր խօսքերից։ Ի՜նչ անգամ...
Այժմ նոյն իսկ ամենաթուզ պահպանողական
տարբերն են կրկնում այն, ինչ «Մշակը» քա-
րողում էր երկար տարիներէ ի վեր. այն,
ինչ «Մշակը» համար վաղուց էր անհերքելի
ձեռնարկութիւն, այժմ է հասկանալի եւ արդա-
րացի համարվում հնամուտների համար։ Ահա
ինչ վաւերացում է գտնում մեր վաղեմի
քարոզը։ Եւ մենք ուրախ ենք, որ այդպէս է-
ֆիչ ուչ հասկացէ՛ք մեզ, բայց հասկացէ՛ք վեր-
ջապէս ինչ կասեն այժմեան մեր կղերական
հակառակորդները, որոնք միջին եւս են դառ-
նում մեր պահանջների հակառակը անել։ Կանց-
նեն օրեր, ամիսներ եւ եթէ ոչ դրանք, գոնէ
դրանց յաջորդները կը խտտովանեն, թէ որ-
քան ճիշդ էինք մենք ասում։ Այժմ քարու-
քանդ անելու ժամանակներն են, բայց կը դայ
պատահականաւորութեան օրն էլ եւ անկողմ-
նապահ պատմութիւնը վճիռ կը տայ մեր եւ
ձեր մասին...

ՆԱՄԱԿ ՍՆՆԱԿԻՑ

Սնպտեմքերի 5-ին
Վերջապէս երկար ձգգուցմանից յետոյ երէկ,
սնպտեմքերի 4-ին, տեղի ունեցող քաղաքա-
գլխի ընտրութիւնը Դուռնայի դահլիճի փոք-
րութեան պատճառով ընտրութիւնը կատար-
վեց քաղաքային ժողովարանի դահլիճում։ Ներ-
կա էին բոլոր 14 ձայնաւորները։ Քաղաքա-
գլխու Ս. Տէր-Աւագեան առաջարկեց ձայնա-
ւորներին ընտրել քաղաքագլխի պաշտօնի հա-
մար այնպիսի անձ, որ իսկապէս համապա-
տասխանէ քաղաքի շահերին, անտես առնելով
բարեկամական կապերը։ Թեքիկներով առա-
ջարկվեցան ներկայ քաղաքագլխի օգնական
Վարդան Ենիկոյութեան 13 ձայնով, այժմեան
քաղաքային աւագ Ստեփան Տէր-Աւագեան 12
ձայնով, Նիկողայոս Ամիրխանեան, Յովհաննէս
Սափարեան, Արշակ Եսարեան, Նիկողայոս Տէր-
Մաթէոսեան եւ Միլոյր Լիւսնոզեան Դրան-
ցից Տէր-Աւագեան, Սափարեան, Եսարեան եւ
Լիւսնոզեան հրաժարվեցան ջուէրակվելուց, իսկ
մնացածները ջուէրակվեցան։ Վարդան Ենիկո-
յութեան ստացաւ 12 սպիտակ եւ 3 սև ջուէր,
Նիկողայոս Ամիրխանեան՝ 8 սպիտակ եւ 7
սև, Նիկողայոս Տէր-Մաթէոսեան՝ 6 սպիտակ
եւ 10 սև։ Այսպիսով քաղաքագլխի պաշտօնը
մնում է Վարդան Ենիկոյութեանին, որը երի-
տասարդ կուսակցութեան թեկնածուն էր։
Քաղաքային աւագի օգնականի համար ջուէ-
րակվեցան՝ Սարգիս Տէր-Գրիգորեան, Արշակ

սաճ լինէր մեր համեմատաբար փոքր երկրի
գոնէ խոշոր քաղաքները եւ աչքի ընկնող վայ-
րերը, օրինակ վաճառքը։ Մեղանում կը պա-
տահէ՞ք այժմ շատերին, որոնք եղել եւ ապրել
են Պարիզում, Լոնդոնում, Ամսթերդամում, մինչ-
յեւ իսկ վեզովի գաղաթին են բարձրացել,
բայց չեն տեսել Շուշի, Եսմախի, Նուխի եւ
այլն։ Ի հարկէ, բարեաւոր է նա, ով կարող է
այդպիսի հեռուոր ճանապարհորդութիւններ
կատարել, բայց եւ անհրաժեշտ է աչքաթող ա-
նել մեզ չըլաղապատող հասարակութեան բնա-
կավայրերը, նրանց նիստ ու կացը, որով-
հետեւ ամեն մի նոր քաղաք, մինչեւ ան-
գամ գիւղ, մտածող մարդու համար միշտ
ներկայացնում է մի նոր աշխարհ, որի ծանո-
թութիւնը լայնացնում է նրա աշխարհայեա-
կացքը, իսկ ինչ վերաբերում է մեր քաղաքա-
կողմանի երկրի անքնակ վայրերին, իրանց
բանաստեղծական դիրքով յայտնի հնութիւն-
ների մնացորդներին կամ զեռ գոյութիւն ու-
նեցող վանքերին, լեռնային լճերին (ինչպէս,
օրինակ, Սեւանի լիճը կամ Գանձակի մօտ գտնվող
իր տեսակի մէջ եզակի Գեօզ-Գեօզը), վերջա-
պէս եւ յայտնի կիրճերին, ինչպէս մեր Զէկարի
կիրճը կամ Գիլիջանին, կամ Թիֆլիսից Կարա-
տանդ երկաթուղին.—չը հետաքրքրվել, չը
ձգտել տեսնել այդ բնութեան հարստութիւն-
ները, կը նշանակէ զուրկ լինել թէ հետա-
քրքրութիւնից եւ թէ ճաշակից, որոնք եր-

նարան եւ Ստեփան Ամիրխանեան երեք
ջուէրակվողներն էլ սեւանալով՝ օգնականի
ընտրութիւնը յետաձգվեց հետեւեալ ժողովին։
Ներկայ քաղաքագլխի եւ նրա օգնականի ու-
ճիկները պակասեցրած են. քաղաքագլխու-
պէտք է ստանայ 800 ր., իսկ օգնականը՝ 500
ր., մինչդեռ այժմ առաջինը ստանում է 1000
ր., իսկ երկրորդը՝ 600 ր.։

Մեր նորակազմ դռման շուտով երեւան
հանեց գործունէութեան նշաններ։ Նախկին
անտարբեր, անընդունակ, մի երկու մարդու
աղղեցութեան ենթարկվող ձայնաւորների փո-
խանակ այժմ գործում են սեփական մտքով
առաջնորդվող, նախաձեռնող անդամներ։ Դը-
րանցից մի քանիսը արդէն մի քանի գրա-
ւոր յայտարարութիւններ են տուել զանազան
հարցերի մասին։ Չայնաւոր Սարգիս Տէր-
Գրիգորեանի յայտարարութիւնների հիման վրա
դռման որոշեց՝ եկող տարվանից կազմա-
կերպել քաղաքային սայլեր՝ աղբը դուրս տա-
նելու համար, որքան կը ներեն քաղաքի մի-
ջոցները. միջնորդել Թիֆլիսի նահանգապետի
առաջ, որպէս զի քաղաքը հնարաւորութեան
չգտն օգնութիւն հասցնէ այն չքուր տանե-
րերին, որոնք չքուրութեան պատճառով ան-
կարող են իրանք սեփական միջոցներով փո-
ղոցներ սալալարանակի իրանց տների առաջ.
կապալով տալ սպանդանոցը, որ այժմ թէեւ
տնտեսական եղանակով է չաճագործվում, բայց
քիչ օգուտ է աւելի քաղաքին։ Չայնաւոր Գե-
որգ Սարգսեան երկար ժամանակ ետանդով
պաշտպանում էր առեւտրական-արդիւնաբե-
րական վերակայութիւն ունենալու անհրաժեշտու-
թիւնը, որ եւ ընդունվեց։ Եւստով ստանալու
են Թիֆլիսից հրահանգներ, որոնցով պէտք է
առաջնորդվի քաղաքի վերակայութիւն։ Չայնաւոր
Սարգիս Սարգսեան անհրաժեշտ է համարում
սեփական շինութիւն չինել քաղաքային վար-
կութեան քաղաքապետական հողի վրա, քաղա-
քի կենտրոնում, գրաւ դնելով քաղաքային
ուսումնարանական տունը կամ փոխառութիւն
առնելով պետական գանձարանից։ Որոշուողը
համակրանքով ընդունեց այս առաջարկու-
թիւնը եւ առաջարկեց պ. Սարգսեանին ներ-
կայացնել մանրամասն նախագիծ եւ չի-
նութեան նախագիծը։ Չայնաւոր Նիկողա-
յոս Ամիրխանեան առաջարկութեան հի-
ման վրա յուսման վճեց աւելցնել եկող
տարվանից 30 լապտեր, հաւելելով իւրա-
քանչիւր լապտերի ծախսը մօտ 10 ռուբ-
լի։ Այժմ ունենք 80 լապտեր։ Նոյն ձայնա-
ւորի առաջարկութեամբ վճովեց սահմանել
տուրք բեռնակրութեամբ պարագայներից, ու-
րի համար ընտրվեց մասնաժողով, որը պէտք
է մշակէ այս հարցը եւ ապա դուռնային ներ-
կայացնէ։ Ուշադրութիւն է դարձած եւ քա-
ղաքային աղբիւրների վրա, որոնք ներկայումս
անմիջիկապ գրութեան մէջ են։ Յատկացրած
է 100 ր. դատ սկսելու առ այժմ մի քանիսի
դէմ (այդպիսիները շատ են), որոնք Նուկրիա-
նի արուարձանում գրաւել են քաղաքապետ-
կան հողեր եւ համարում են իրանց սեփա-
կանութիւն։

Երկար ժամանակից սկսած քաղաքի կենտ-
րոնում, Թիֆլիսի ճանապարհի վրա, քանդ-
վում է հողը, առաջացնելով ձորակ, որ հետ-

կում էլ միայն աղիտութեան նշան են։ Այս
դէպքում էլ, ինչպէս շատ ուրիշ դէպքերում,
երեւի մենք կարծիքանալք քնից միայն այն
ժամանակ, երբ եւրօպացիները երկրագնդի
միւս կողմից կը գան, կողողեն մեր այդ բնա-
կան մարգարիտները եւ կը բացեն մեր աչ-
քերը, որոնք մինչեւ այդ կողմ էին այդ բոլորը
տեսնելու եւ գնահատելու համար, չը նայած
մեր կուստուրական մեծ պրեմիւններին։

Մեզ իսկոյն կը հակաձայնէ անշուշտ, թէ
այս բոլորը շատ լաւ է, ցանկալի է, նորու-
թիւն էլ չէ, բայց ինչպէս իրագործել այդ,
քանի որ չը կան մեզ մօտ ճանապարհներ եւ,
որ զլխաւորն է, չը կայ ապահովութիւն մեր
գաւառներում ճանապարհորդելու համար։ Շատ
ճիշդ է, այդ հանգամանքը մեծ արգելք է հա-
ղիսանում ի հարկէ մեր ցանկութիւնների ի-
րագործման համար, այնուամենայնիւ այդ
արգելքները չեն կարող անշուշտ ի համարվել.
եթէ մի անգամ մեր հասարակութեան մէջ
ծագն եւ զարգանան մեր յայտնած ձգտում-
ները։ Եւ իրաւ, ով եւ ո՞ւմ համար պէտք է
ճանապարհներ պատրաստէ, քանի որ պահանջ,
երթեւեկութիւնն չը կայ, առաջ պէտք է դա-
յապահանք եւ ապա նրա իրագործումը։ Երկ-
րորդ՝ ինչ վերաբերում է անձնական անապա-
հովութեան, այդ եւս երկրորդական արգելք
պիտի համարել, որովհետեւ 1) մեր երկրի ա-
ւազակները երբեք չեն վնասում անձնաօթ

դնեալ մեծանում է եւ սպանում է բոլորովին
քանդել ճանապարհը, անշուշտով քաղաքի եր-
կու մասերը իրարից։ Շատ են խօսել այս
հարցի մասին, բայց դեռ գործը վախճանի չէ
հասել։ Այժմ տեղեկացանք, որ նահանգական
վարչութիւնը իր վրա է առել ճանապարհի
ամրացնելը, քանի որ այդ ճանապարհը հա-
ղորդակցութեան ճանապարհ է եւ ուրեմն,
սրա համար գնմակի գումարներից կը ծախսվի
մօտ 6000 ր.։ Այս գործի համար շուտով գա-
լու են Թիֆլիսից ինժեներներ։

Նախկին դռման ընտրել էր մի յանձնաժո-
ղով, որը պէտք է վերադառնալու քաղաքում
գտնվող անշարժ կալուածները, նշանակելով
նրան վարձատրութիւն մօտ 1,200 ր.։ Այդ
յանձնաժողովը վերջացրեց իր ժամանակին իր
պարագանքը եւ վարձատրութիւն է պա-
հանջում, սակայն այժմ միայն պարզվեց, որ
այդ յանձնաժողովը հաստատված չէ եղել նա-
հանգապետից եւ գործել է քաղաքային աւա-
զի սխալմամբ. ուստի անցեալ ժողովում ըն-
տրվեց նոր յանձնաժողով մի եւ նոյն պար-
տաւորութիւնը կատարելու համար, նշանակե-
լով նրան վարձատրութիւն 600 ր. եւ 150 ր.
ծախս։ Այս առիթով հին յանձնաժողովը բողո-
քում է նահանգապետին քաղաքագլխի դէմ,
պահանջելով իրան հասանելի վարձատրու-
թիւնը 1,200 ր.։

Թ. Գրիգորեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԱԿԻՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, սնպտեմքերի 9-ին

Մի տխուր տեսարանի հանդիպեցայ ամառ
8-ին, չաբաք երկուցեան, Վանքի եկեղեցու
պարսպի դռնը։ Այդտեղ, առաջնորդարանի
հանդէպ, մի պատի տակ, կուշ էր եկած մի
պառաւ կին՝ աղքատութեան եւ թշուառու-
թեան վերին աստիճանին հասած։ Սա Սղոյան
քաղաքի հայ քահանայ Տէր Գրիգորեանի արքին
էր, որ այսօր մերկ, բոկոտն, անօթի եւ բա-
ցօղեայ արեւի տակ ընկած էր անտէր, անտի-
րակաւ։

Սրան եկեղեցու աւագ քահանայ Խարաղանի
հրամանով դուրս էին արել Վանքի գաւթից
Ամեն տեսնողի եւ անցնողի վրա քառմանից
տպաւորութիւն էր թողնում։ Սա չարունակ լա-
յիս է եւ գիւթիւն խորում, սրա քաղցր եւ
ծարաւ լցուցանում են, ինչպէս պատմեցին,
հարեւանները եւ ոմանք էլ հին հանդերձներ
են տալիս մերկութիւնը ծածկելու համար։

Այդ երկուցի փոքր ինչ հնուր կանգնած այդ
թշուառ կնոջից, դիտում էի, թէ ինչպէս ան-
տարբերութեամբ եւ սրտի առնուութեամբ նա-
յելով այդ խեղճի վրա՝ անցնում էին մօտից մի
խումբ Թիֆլիսի հայ քահանաներ՝ խորհրդա-
յելու Վանքի բազում, թէ ինչ ձեռով գրեն
ուղերձ՝ ներկայացնելու այլոքին հետ թիմին
առաջնորդութիւնից արձակված Սուրենեան
արքեպիսկոպոսին եւ թէ ո՞րքեք պիտի ներ-
կայ լինին Սրբազանի հետ մեծաւականների
մի մասի կողմից արքայած ձայն։ Միտքս ըն-
կա Փրկչի Ողորմած ասամարացու՝ առակի
մէջ նկարագրած քահանան եւ Ղեւտացին եւ
մեծատուն ու աղքատ Ղազարոս օր։

Դրանցից օգնութիւն չի լինի։ Ես ուշա-
ղուութիւն եմ հրաւիրում այդ թշուառ երիցու-
հու վրա, որ Վանքի եկեղեցու պատերի տակ
ընկած տանջվում է։

Վանքի ծխական

Ճանապարհորդներին, միայն վերցնում են նը-
րանց ունեցածը, որ ենթադրում է թէ պարզ
տուրիստների մօտ չառ էլ արժէքաւոր չը պի-
տի լինի, 2) մեր առաջարկած խմորովին ճանա-
պարհորդութիւնը (10, 20 եւ աւելի հոգով)
ինքն ըստ ինքեան արդէն ապահովութիւն
է այդպիսի արկածների դէմ, եւ 3) մենք հա-
մողված ենք, որ տեղական իշխանութիւններն,
աչքի առաջ ունենալով այդպիսի ճանապար-
հորդութիւնների օգտակարութիւնը ամեն տե-
սակէտից, կայնատեն ամեն դիրքութիւն եւ
տպահովութիւն մասնակարարել այդ տեսակ
ճանապարհորդներին, ինչպէս այդ նրանք ա-
նում են օտար երկրներից եկած տուրիստ-
ների վերաբերմամբ։

Վերջապէս պահանջն առաջ գալուց յետոյ
ով դիտէ, գուցէ մեզ մօտ էլ ժամանակով աչ-
խարհ գայ այդ նպատակին ծառայող եւ այդ
տեսակ ճանապարհորդութիւնների կազմակեր-
պող մի ընկերութիւն, նման հոչակաւոր զուրկ
եւ Որդի՝ անգլիական լիթիւարի ընկերութեան
Անշուշտ այդպէս էլ կը լինի, ուրեմն յուսանք
եւ ապահեք, միայն թէ, կրկնում ենք, պա-
հանջ լինի։

Բժշկապետ Մ. Չայնեան

Բագու.
